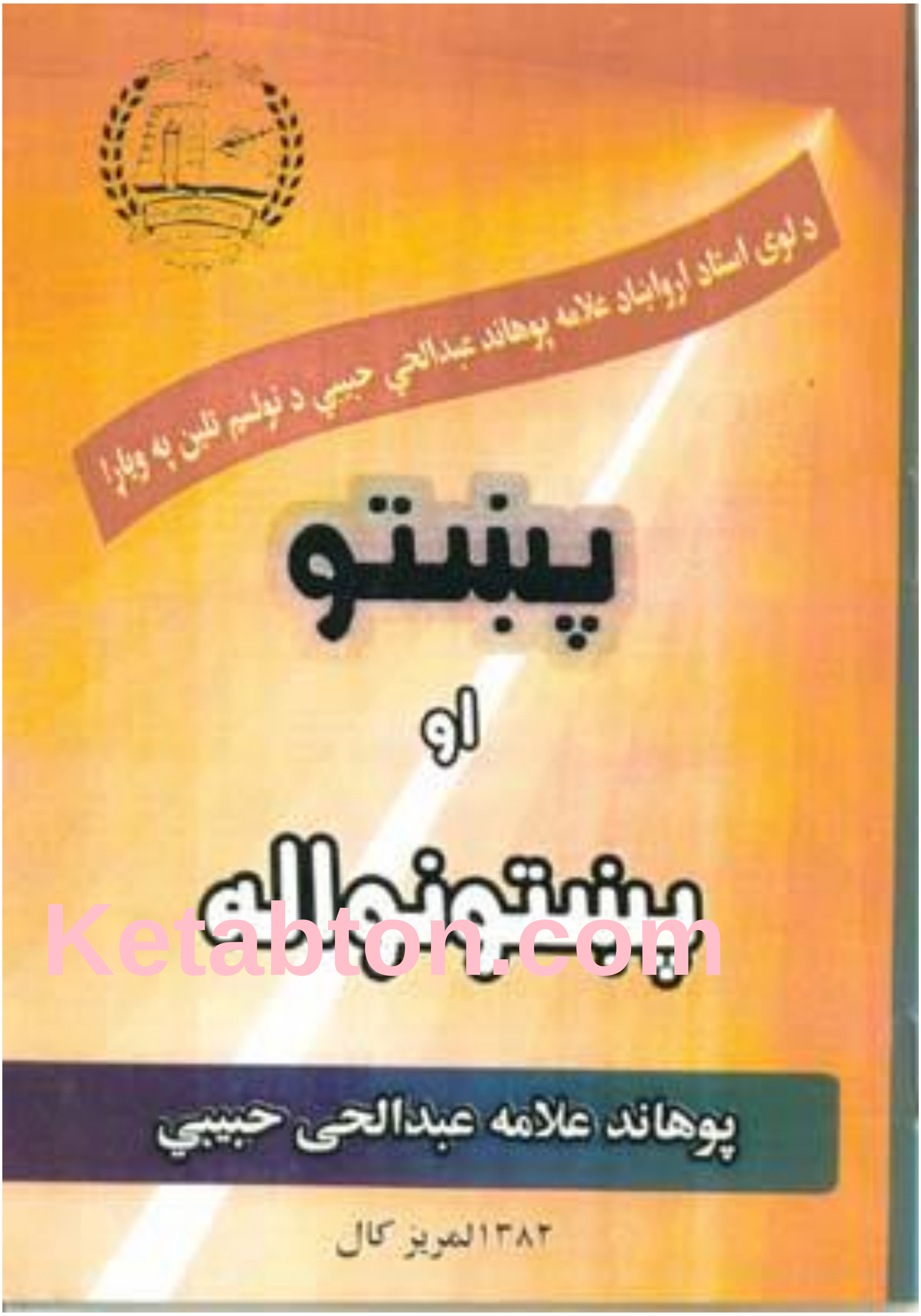

Ketabton.com

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

کـتاب نوم : پښتو او پښتنواله

لیکوال : علامه پوهاند عبدالحی حبیبي

ټولوونکې : بېنوا فرهنګي ټولنه

چاپکال : 1382ل/ 2003م کال

خپرندویه : بېنوا فرهنګي ټولنه

چاپشمېر : پنځه سوه ټوکه

کمپوز/ ډیزاین : جبار ترنګ

کمپیوټرچارې : بېنوا فرهنګي ټولنه

د خپرونو لړ : لومړی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ يادښت

ښېنوا فرهنګي ټولني د خپل تاسيس له مهاله دا پلان او آرمان درلود چي نوموړې ټولنه به يو مرکزي خپرونی ارګان لري، د ځوانانو، ښځو او نورو اړينو مسايلو په اړه به نوي خپروني لري، بوختوونکي او ارزوونکي پروګرامونه او غونډې به جوړوي، کتابونه به خپروي او . . . .

له دې جملې څخه يې ګڼ شمېر غونډې جوړې کړې چي محسوسي او ګټوري پايلي يې لرلي دي، مرکزي خپرنی ارګان (ښکلا مجله) يې تر دې مهاله پنځمې ګڼې ته رسولې ده او دا دی خپلو سترو آرمانونو ته د رسېدو پر لار يو بل د خير ګام پورته کوي او د لومړي ځل لپاره د هيواد او نړۍ د نامتو او نابغه ليکوال، پوهاند علامه ارواښاد عبدالحي حبيبي يو ډېر په زړه پوري او ګټور اثر (پښتو او پښتنواله) خپروي.

دا اثر هغه نسبتاً اوږده مقاله ده چي په پرله پسې توګه د (کابل مجلې) د 1354ل کال په ټولګڼه(کلکسيون) کي خپره شوې ده چي د پښتنو قانون (پښتونواله) يې په خورا عالمانه، ژوره او ښسارې توګه څېړلی او پښتنو و نړۍ ته يې ورپېژندلی دی.

دا چي نوموړې ليکنه له يوې خوا په خپل ډول کي ډېره نوې بڼه درلوده، چي بايد په يو ځايي ډول د هر چا لاس ته رسېدلې وای او له بل پلوه ښېنوا فرهنګي ټولني وغوښتل چي د ارواښاد د نولسم تلين په اړه او همدارنګه د تبرك لپاره د خپلو خپرونو د لړ د لومړۍ ګڼې په توګه دغه ډېر ګټور اثر خپور کړي، ځکه نو د ټولني کارنده او ځيرك مرستيال ښاغلي عبدالجبار ترنګ د سترګو په رپ کي په ډېره لېوالتيا سره دغه ښسارې ارزښتمنه مقاله سره يوځای، ترتيب، کمپوز، ډيزاين او سمه کړه او دا دی د يوه کوچني خو په منځپانګه ډېر بډای کتاب په توګه يې ستاسو درنو لوستونکو لاسونو ته در رسوي، هيله ده چي وړ ګټه به ځني تر لاسه کړئ.

همدارنګه دا يادونه هم کوو چي ښېنوا فرهنګي ټولنه غواړي چي دغه د کتاب خپرولو لړۍ د مهربان اللهج په مرسته وغځوي، چي په دې کار کي موږ د درنو فرهنګپالو او ښتومينو يارانو لاسنيوي ته سخته اړتيا لرو، ځکه وايي چي له يوه لاسه ټك نه خېژي، نو کتاب، مجله او ليکنه برابرول يې پر موږ د چاپ ځواني تاسو وکړئ؛ که داسي وشي، نو ان شاءالله د ګوډ فرهنګ پښې به مو بيا روغي او د نړۍ سترګي به يې ننداري ته را واوړي.

تر همداسي يوه مهال پوري

د خدای (ج) په آمان!

اداره

13/4/1382ل_ کندهار

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولـــــنه یا اجــتماع

په دې لاندې کرښو کې زه د خپل وسه سره سم د پښتو اجتماعي روحيات، پسيکولوژي او عقليت څه نه څه څرګندوم او هغه شيان چې د پښتو او پښتنوالي ځلي ځني اوځاريږي، تر څېړني لاندي نيسم:

ټولنپوهان يعني اجتماعيون او د اجتماع علما Sociologists وايي: ټولنه يا اجتماع په موجوداتو کې يو خاص ناموس دی، چې هيڅ شی له دې څخه نسي وتلای، يو ژوندی جسم که انسان وي، که حيوان، که کوچنی ذره بيني مکروب، دا ټوله له خورا وړوکو کيمياوي ټوټو څخه جوړ سوي دي، او دا ټوټې له هغو ببخي کوچنوټو ذراتو څخه مرکبي دي، چې په پښتو يې كك او په عربي يې جوهر فرد او په اروپايي ژبو يې atoms بولي، دا ككونه په طبيعت کې د ټولني خاصيت لري او دغه خاصيت يو د بل سره نښتون د ژوندون حرکت پکښې پيدا کوي. کوچني او لوی ژوي(حيوانات) ټوله په دغه اجتماعي خاصيت د ژوندون مجموعې لري، چې د دوی اجسام ځني ترکيب سوي دي، لکه د ژونديو شيانو اجسام چې د ژوند له مجموعو څخه جوړيږي، دغسي هم هر جسم او هر فرد له نورو سره نښت او يو ارتباط لري، په خزندو او چنجيانو او لويو حيواناتو کې هم دا خاصيت سته، هغه حيوانات چې نباتات خوري، ببلي ډلي لري او الوتونکي هم شخړ_شخړ الوزي، پيلان په زنګلو کې تر 150 پوري يو ځای په ټولنه کې ګرځي، دغسي هم نور هګان يعني وحشي حيوانات لکه د افريقا ببزوګاني توکم_توکم دي او يوه نوعه ببزو چې سيرکوپيتيکوس cercopithicus نوميږي ډله_ډله د خپلو مشرانو تر اداري لاندي ژوندون کوي، مشر يې ګوماري يا يې ژغوري، ګوريلا او بابون تر دې لا ښه اجتماعي ژوندون لري .

مګر انسان خو په يوه مصنوعي او عقلي اجتماع کې ژوندون کوي، او دا خپل اجتماعي حيات هم تر يواځني ژوندون ښه ګڼي او اجتماعي نظامات او افعال يې پر مقايسه او استدلال او استنتاج ولاړ دي. پرته له دې څخه د انسانانو ځيني وحشي قبايل هم د ټولني روح لري، هره ټولۍ يې له څو کورنيو څخه جوړه سوې، لکه د اسټراليا، جنوبي افريقا او سيلان ځيني ټولني .

د موجوداتو دغه حال ته چې څوك ځير سي، نو داسي ورته ښکاره کيږي، چې "ټولنی ژوندون" د انسانانو دپاره طبيعي او حتمي دی او زړو پوهانو چې انسان مدني يې بالطبع باله، هم مطلب دغه و، چې اجتماعي احساس يې پر طبيعت او خاوره ور اخښلی سوی دی او د ده د ژوندون لوازم او اړتياوي هم په يوازيني ژوندون کې نسي بشپړېدلای، د خپل ژوندون دپاره اړ دی، چې د نورو کومك او مرسته ځانته ومومياو د ټولني په سيوري کې ځان وژغوري

په حقيقت کې د انسان سعادت او کمال او نوري ټولي ښېګړي په اجتماعي ژوندون کې حاصليږي او د ژوندون ټوله مزايا هم بېله اجتماع لاسته نه راځي، ولي چې انسان د نورو په مرسته د ژوندون فوايد او منافع لاس ته راولي او د سعادت ژوندون ته رسيږي او يو انسان يوازي او بېل ټوله ښېګړي نسي ميندلای

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتـــو او اجــــــتماع

پښتون ملت خو د تاريخي تحقيقاتو له پلوه هغه زاړه آريانان دي، چي دا څو زره کاله پرله پسې په دغه خپله ځمکه "پښتونخوا" کي پراته دي، په پښتنو کي تر اوسه هغه د آريانانو زاړه خواص او تاريخي مزايا ليدل کيږي، په اجتماعي حالاتو کي، خو دا يوه منلې خبره ده چي کورنۍ د ټولني منشا ده او د اجتماعي ژوندون زده کړه او وده هم لومړی په کورنۍ کي کيږي، اجتماعي عواطف او د ټولني د وروړگلوۍ سپېڅلي احساسات، خو لومړی په کورنۍ کي زيږي .

نو کورنۍ د ټولني يوه کوچنۍ نمونه ده، ډېري کورنۍ بيا سره يو ځای سي او يوه ټولۍ ځني جوړه سي، ډېري ټولۍ چي سره ونښلي، نو يو اولس ځني روغ سي، ډېر اولسونه نو ملت تشکيل کي، لکه پر جغرافي وېش چي هم له ډېرو کورنيو څخه يو ښار او له ډېرو ښارو څخه يو ولايت او له ډېرو ولاياتو څخه بيا يو مملکت جوړ سي.

دا خو يو طبيعي عام اجتماعي ناموس دی، چي د پښتنو ټولنی ژوندون هم پر دغه پيلامه ټينګ دی، په پښتنو کي"کورنۍ" خاص اهميت درلود او ډېري کورنۍ چي ځانته يې خصوصي عقلي او ادبي او اولسي امتيازات درلوده، دغه خپل وضعيت يې پښت تر پښته ساتلی، کوم ځلمی که د ننګيالو ټبر ته منسوب و، هغه به ضرور ننګيالی راوتلی، تر کورنۍ وروسته (پښه) خپل کام (زی) نور مراتب وه، چي په پای کي نو ټوله په پښتون ګڼېده او دا ټوله کورنۍ، ټبرونه، د پښتون ملت اجتماعي شعبې وې، چي د اجتماع په علم کي "سلاليه ټولنه" ورته وايي او داسي ټولني د خپلوۍ، تناسل په رابطه جوړيږي او د دوی وينه او پښت هم تقريباً يو وي.

په سلاليه ټولنو کي دوه ډوله روابط سته، چي ځيني پر مندو سره وېشل کيږي او ځيني پر پلرو، پښتانه خو هغه قبايل دي، چي پر پلرو سره وېشل سوي دي، او "ابوت" پلارګلوي د دوی د وېش سټه وه، د پښتنو "اسماْ الرجال" به تاسي ته ښه ښکاره سي، چي هره ټولنه بېل پلار لري، او دا پلرونه په پای کي ټوله د پښتون په لوی پلار ګډيږي او په دوی کي د پلار د قبيلوي وېش مسلسل عنعنات سته .

په زړو آريانانو کي هم، لکه چي داسي وېشونه وه، وکتوګيګر

W. Geigerالماني محقق مستشرق ليکي چي پخوانو آريانانو هم داسي قبايل درلوده، چي سره خپل به وه.

په زړه اوستا ژبه کي ويس Vic او دغسي هم د هند په رګويدا زاړه کتاب کي دغه کلمه د کورنۍ او ټبر او قبيلې په معنا راغلې ده، د ايران د داريوش د بېستون په ليکو کي (لومړی ټوك 65 وينا) کي هم د ايران زړې لس قبيلې ذکر سوي دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوستا او رگويدا چي د آريانانو زاړه کتابونه دي، د (ويس) کلمه کټ مټ د پښتو اوسنۍ کلمه (ديس) ده، چي په هغه زړه معنا په پښتو کي ژوندۍ او فقط (د) يې په (و) بدل سوی دی . دال او واو ډېر سره اوړي، مثلاً کندهار کي وايي کښېښوول، ننگرهار کي وايي کښېښودل، دوکتور گوستاولوبون د زړو آريانانو د کورنۍ په بحث کي ليکي:

"چي پخوا د دوی د ژوندون او معاشرت اساس په کورنۍ ټينگ و، ټوله خلق خپلو پلرو او نيکونو ته منسوب کېدل، بلکي دوی د خپلي کورنۍ پرستش کاوه او کوزده او تولد او تناسل يې مذهبي مبارك دودونه گڼل، نو له دې جهته چي د دوی پښت پاته سي او ټبر يې ډېر سي، زوی پر دوی ډېر گران او زېږېدل يې هم خوښي وه، د زوی نه درلودل يې د کورنۍ وراني او د پلرو د نامه ورکېدل گڼل.

د هندي آريانانو په زاړه کتاب رگويدا کي هغه خوښۍ ذکر سوي دي، چي پخوا آريانانو به له خپلي کورنۍ څخه اخيستې، د رگويدا دغه جملې دلالت کوي، چي په دوی کي کورنۍ څومره قدر درلود:

"خـــدای تعالی د ژوندون واکمن دی

ما لك الملك دی، دې ښاغلي کورنـــۍ

سړو ته ورکوي، خدايه مونږ ستا مربي يو،

بې اولاده بې ښېگړي مـــــو مه وژنې"

له دې لوړو تشريحاتو او تاريخي اسنادو تاسي ته ښکاره سوه، چي پخوا د پښتنو اجتماعي ژوندون پر کورنۍ بنا و او دا اجتماعي دود تر اوسه هم پکښي ټينگ دی.

دا څلور زره کاله چي دوی په دې خپلو گرانو ځمکو کي په خپلواکۍ اوسېدلي دي، دا زبادوي، چي د دوی اجتماعي وحدت کلك او يو د بله د خطر پر وخت خورا متحد او سره يو وه، د دې دپاره لازمه ده، چي مونږ تاريخ ته وگورو، په لاندي ويناوو کي به پر خپل ځای مونږ مفصل مثالونه د تاريخ له مخو څخه در وړاندي کړو.

وحيات؛ يا د ټولـــني نفسيات

طبيعي پوهان انسانان د رنگ پر اقسامو وېشي مگر اجتماعي فلاسفه ملتونه د روحياتو پر اصولو سره بېلوي. دوی وايي چي هر ملت ځانته بېل فکري او عقلي او روحي مميزات لري لکه د دوی جسماني خواص چي گوښي_گوښي دي، دغسي هم د دوی عقلي خصايص او روحي مميزات سره بېل وي، دا خواص د دوی قوميت او مليت جوړوي او هغه علم چي له دغو روحياتو او مميزاتو څخه بحث کوي پسيکولوژي Psychology يې بولي چي د افرادو جذبات

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او روحي کيفيات بېل او د ټولنو او مللو دا بېل څرګندوي چي اخلاق او خصايص او ګوښي دودونه او ځانته مشاعر او احساسات چي هر ملت يې بېل ــ بېل لري او هغه جذبات او ذهنيات او تصورات او اوهام او عقايد او نفسي چي يو ملت له بله بېلوي، دغو ته د ملت "اجتماعي نفس" يا ملي روح وايي د علم النفس او پسيکولوژۍ په اصطلاح خو "ټولنه" هغه بولي چي انفرادي مشاعر او احساسات يې په يوه مقصد پکښي غونډ او د "فکري وحدت" تر اصولو لاندي وي.

د ملتو دغه روحيات او اجتماعي نفسيات دي چي د دوی ټوله ښکړې پورې تړلي او د هر ملت ثقافت او مدنيت هم له دغو څخه زېږي.

د هر ملت تاريخ د دوی د روحياتو ښکاره کوونکی او د نفسي خصايصو هنداره، هره لوړتيا او بری او هر کښته توب او پرزېده چي يو اولس ته ورپېښېږي دغه د دوی د روحياتو اغېزه او نتيجه ده. ګوستاولوبون وايي که انسان نابېره يوه پردي هيواد ته ولاړ سي لومړی شی چي دی يې هلتهويني د هغه قوم خپل خصوصي اخلاق او روحيات او مشترك جنسي صفات دي چي په ټولو وګړو کي څرګنديږي او دا ښيي چي هغه اولس ځانته يو بېل "روح" لري او اجتماعي نفس يې هم ګوښی دی.

د دې علمي خبري مثال د دنيا په ټولو ملتونو کي څرګند ليدل کيږي په ټوله دنيا کي يهوديان کاغ، طماع، ګټه خوښوونکي او روپۍ ټولوونکي دي. کورګاني توکمونه په تالا او يرغل او سخت ژوند ښه پوهيږي، کرنه او تجارت يې له لاسه نه راځي. د انګليسانو په ملي روح کي متانت او کلکه اراده سته. امريکايان عملي روح ډېر لري. هنديان روحاني ژوند او تصوف افکار غوره کوي، دغه "خصايص بارزه" يا اخلاقي او عقلي نواميس چي د ملت اجتماعي نفس ځني جوړيږي حقيقتاً د ملتونو د ارتقا يا لوېدو سبب ګرځي او خورا درنې ــ درنې اغېزې هم لري

د پښتـنو اجــــتماعي نفس او روحيات

لکه ټوله ملل چي ځانته خصايص او ملي روحيات لري دغسي پښتون هم يو بېل اجتماعي نفس لري چي دغه نو پښتانه له نورو ملتونو څخه بېلوي او د دوی د مليت تبره پر مخصوصو اصولو باندې ايږدي د پښتون د ژوندون لاري، اداب، دودونه او د تفکر ډول او د ادب اسلوب او د خيالاتو او جذباتو رنګ بالکل له نورو مللو څخه بېل دی يو پښتون چي هر ځای وي دغه خپل خصايص دی له نورو څخه په پښتنواله بېلوي او د ده د پښتو روحي پلوشې هر ځای ځلوي، پښتانه ځانته بېل روحيات او ګوښي نفسيات او اجتماعي دودونه لري چي دغه ټوله موږ "پښتو او پښتنواله" بولو د پښتو او پښتنوالي توکونه او ارکان او نور لوازم او خصايص موږ د مخه د طلوع افغان د 1315کال

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ګڼه کې وروسته بیا د کابل په کالنیو کې هم پښتنو ښاغلو لیکوالو شرح ورکړې وه. زه دلته د پښتو او پښتنوالي ارکان او عناصر نه شمېرم او نه یې څېړم، غواړم د نفسیاتو او تاریخ له پلوه یې تحلیل کړم.

اجتماعي علماوو او د بشر د لوړتیا د فلسفو پلټونکي روحیاتو ته دومره ډېر اهمیت ړدي چې ګوستاولوبون لیکي:

"روزنه او نور ټول اړوونکي عوامل د انسان عقل او ادراك ته تغیر ورکولای سي اما روحیات یې نسي ور اړولای او روحي خصایص نسي ځني بېلولای هغه وخت موږ یو ملت له خپله حاله اوښتی بولو چې د ده ملي روح هم پر بله خوا وګرځي او ملي روحیات ځني ولاړ سي ".

زموږ ملي روح یعني پښتو او پښتونواله خو هم پر دغه علمي اساس په پښتنو کې خورا ټینګه ده. هغه عوامل او اسباب چې "ملي روح" په جوړېږي یعني د "پښتو او پښتنوالي" په بنیه کې موثر دي دوه شیه ډېر مهم دي چې موږ یې د پوهانو د اقوالو په استناد لاندي څرګندوو:

�وراثت

�محیط

اتـــــاریزم

جلال بك نوري، یو تورك اجتماعي پیاوړی عالم وایي:

"دغه ملي روحیات او اخلاق او موروثه صفات او د نیکونو مزاج او طبیعت ډېر ځله زامنو ته په وینه کې راځي اوس تورکان داسي ډېر خویونه لري چې دوی له نیکونو څخه اخیستي دي، د ملتونو د انقراض او انحطاط او لوړتیا او کښته والي اسرار هم په اخلاقي توارث کې دي چې په فرنګي ژبه یې اتاریزم Atarism بولي. "

دا ملي روحیات او خصوص صفات چې د هر ملت د ښایست ګڼه یا ویاړ(عیب) ګڼل کیږي له پلرو او نیکونو څخه زامنو ته رانقلیږي او ورو_ورو ټوله وروستني پښتونه نیسي او سوکه_سوکه د ملت په ټول نفوس کې استقرار مومي.

د ملتونو صفات، لکه جسماني صفات ټینګ دي، او په وراثت سره پر یوه ډول تل له یوه پښته بل پښت ته ځي، د پلرونو او نیکونو آثار په روح کې د هر ملت دایم او کلك پاتیږي.

د هر ملت تاریخ او ژوندون، خاصه نظامات، آداب، فنون، فلسفه او د وطنیت جذبات، ذکاْ، اخلاق او نور ملي خصوصیات د دوی له ملي پسیکولوژي، څخه زېږي او دغه پسیکولوژي هم په وراثتي اصولو جوړیږي، زمانه او محیطونه که د ملتو روحیات او د ژوندون لاري اړوي، په دغو تطوراتو کې هم د ملي روحیاتو اغېزه څرګندوي، خپل ارثي نظامات او تقالید ساتي او په الیشولو کې خورا سوکه وي په دې ډول ارث د یوه ملت د روحیاتو ټینګه ستڼه ګڼل کیږي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو او پښتنواله کي ارث لوی عامل دی، ډېر د پښتنوالي عناصر او ارکان موږ ته په ارث له پلرونو څخه پاته سوی دی، د زرو_زرو کالو اخلاق او ملکات اوس موږ په ځانو کي وينو. زاړه پښتانه، خو پر پښتو او پښتنواله ډېر ټينگ وه، د دوی ډېر ښه_ښه او غوره راسخ ملکات او نور خويونه پښت پر پښت زامنو ته رانقل سوي دي.

د مثال په ډول به زه دلته يوه تاريخي مطالعه تاسي ته وړاندي کم:

ډوکتور گيگر الماني مشهور او معروف شرق شناس د زړو آريانانو پر اخلاقو داسي تبصره ليکي:

"دوی ته دا ښکاره وه، چي موږ له يوه ملته يو، نژادي او پښتي روابطو دوی په خپلو نيکو او پلرونو پوري نښلول، دوی خپله ژبه، دودونه او پښت مشترك سره باله، نو يې خپل ځان (آرين) بللی، چي معنی يې نجيب او شريف او اصيل ده، دوی هر ښه خوی او د خوښولو اخلاق د ځان مخصوص ارث گاڼه او ځانونه يې لوړ بلل، پردو ته يې په سپکه سترگه کاته."

دې مستشرق په دې لوړو کلماتو کي کټ مټ د پښتنو سجيه ښکاره کړې ده، ملي غرور او د پښتنوالي ښاغلتوب او په دغو صفاتو کي وياړل د پښتو او پښتنوالي رکن دی.

اوس چي ځيني خارجي محققين راځي او د پښتنو د خويونو او روحياتو کتنه او پلټنه کوي، ټوله په پښتنو کي دا خاصيتونهويني، يو ايرانی مدقق ليکوال او نقاد په دې باره کي داسي ليکي:

"هر فرد افغاني اول خودش و بعد قوم افغان را برگزيدهْ خدا ميداند، و هيچکس را در روی زمين، برابر افغاني نمي پندارد، که اعتدال اين فضيلت را نگارنده برای ملت ايران ارزو ميکند، وقتي يك فرد افغاني طايفه و قوم خود را برای نگارنده ميشمرد، بياد سخن (داريوش کبير) افتادم، که با چه لهجه پر از مباهات نژاد خودش را مينويسد . . . پارسي فرزند پارسي_ايراني فرزند ايراني "

په دې ډول، لکه ملي غرور چي له خورا زړې زمانې څخه پښتنو ته له نيکونو څخه ميراث پاته دی، او خارجي پوهان يې هم مني، دغسي نور ټوله د پښتنوالي عناصر په ارث راغلي، او د زړو پښتنو روح دی، چي اوس ځليږي، ملا عبدالباقي افغان څه ښه ويلي دي:

بل توکـــــــــم که د کافر مدح کوي له هر قسمه

نه پوهيږي، کل فرنگ دي د افغان تر سپي سي ځار

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیـــــــط

بل مهم عامل چي پښتو او پښتنواله یې کلکه کړې ده، چاپېر یعني محیط دی، محیط پرټولو موجوداتو او مخصوصاً پر روحیاتو او د ملتو پر راسخو ملکاتو درنې اغېزې کوي، اخلاق، دودونه، جذبات، نفسیات او نور ټوله د انسان مادي او معنوي خواص او مزایا د محیط په اختلاف تغیر خوري، هغه آریانان چي له پښتونخوا، یعني هندوکش، باختر او آریاکوسیا څخه ولاړه، د هند تودو مځکو ته ور شپوه سوه، هلته د دوی ټوله خواص هم وګګرځېده هغه چي په دغو غرو کي هلته پاته سوه، خصایص یې بېل دي او هغه آریانان چي ایران ته ولاړه بېل راسخ ملکات او روحیات یې په خپلو نوو مېنو او هیوادو کي کسب کړه، هندیان، پښتانه، ایرانیان د اروپا ډېر ملل، لکه جرمني، انګلیس، فرانس، ټوله آریانان ګڼل کیږي، مګر هر ملت پخپل هیواد او مځکه کي ځانته عقلي او روحي او بدني تطور وکړ. اوس چي موږ ورته ګورو له ورایه ښکاریږي، چي دا پښتون دی، هغه هندي، هغه فرانسوی دی، او هغه بل جرمنی دی.

دا ټوله د چاپېر مخصوص اثرونه دي، چي دا ملل یې سره بېل کړي دي. د مثال په ډول وایو د غرو او رغو د خلکو روحیات کلك او اخلاق یې متین او له رخاوته تش وي، د پښتنو د ژوندون چاپېر او جغرافي محیط او د هستوګې مځکي خو غرنۍ وي، نو ځکه د پښتنوالي په عناصرو کي هم داسي شیان ګډ دي، چي د دې ځایو د مېشتو وګړو سره ښایي د پښتنو جغرافي موقعیت خو په پخوانیو پېړیو کي هم داسي و، چي دوی به له خپله ځانه دفاع کوله، او د خپلو غرونو استقلال به یې ساته.

دې محیط چي ژوندون یې په دې ډول و، په پښتنو کي دفاعي روحیات او جنګي اخلاق او ملکات داسي قوي کړه، چي"توریالی توب" د پښتنوالي مهم عنصر و، په نورو څېړنو کي به تاسي ته د محیط د اغېزو نخښې په ښه ډول در ښرګندي کړه سي.

د پښـــتـــنو عقلـیت او اخـــلاق

ډوکتور ګوستاولوبون پسیکولوژي پر دوه برخو وېشي :

1.عقلیت.

2.اخلاق.

لاندي پر بېلو_بېلو خاوو باندي بېل_بېل بحث کوم، مګر لومړی دا ښرګندوم، چي کوم عوامل پر عقلیت او اخلاقو باندي اغېزه کولای سي؟

د ملتو پر عقلیت او اخلاقو دوه شیه اغېزه کوي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.1فطرت.

.2محیط.

دا دوه شيه په ګډه يوه ګډه اغېزه لري او که يو د بله سره بېل سي، نو هغسي اغېزه به يې نه وي، هيګل د المان مشهور فيلسوف او اجتماعي عالم(1770 � 1831ع) وايي، چي پر يوناني ثقافت او عقليت؛ طبيعت اثر نه درلود، ولي نور ملل د دوی په طبيعي محيط کي ولوېده، نو يې د يونان په راز عقليت او ثقافت مينده نه کړ، مګر نور اجتماعي علما دې خبري ته ټينګ دي، چي اجتماعي او طبيعي محيطونه دواړه د ملتونو عقليت او اخلاق تر اغېزي لاندي راولي، لومړی به د پښتنو پر عقليت او اخلاقو د دې دوو اثر ښکاره کو:

طـــبيعي محـــــيط

طبيعي محيط د مځکي او د هستوګي د ځای جغرافي وضعيت دی. اوبه، هوا، غرونه، ډاګونه، رغونه ټوله بېل_بېل اثرونه لري، پښتانه خو د خپلو مځکو (پښتونخوا) په شنو غرونو او سرسبزو ډاګونو کي هستېدل د هلمند، ارغنداو، ترنك، ګومل، کابل او کونړ آباسين پر شنو او زرغونو غاړو مېشت وه، يا په داسي غرونو کي يې هستوګه وه، چي په ژمي په واوره اوپه دوبي په وښو او ځنګلونو پټ وه، دغه خلك به د ژمي له سړو ځخه تښتېدل ناچاره وه، چي تودو خواوو ته ولاړ سي، پښتنو داسي اقوام "پوونده" بلله او پوونده د سړو غرونو او واورينو مځکو وګړي وه، چي په ژمي به تودو خواوو ته په ټولنه تلل، دې عامل پښتانه سره ګډ کړل، او د دوی روحيات او عقليت او اخلاق هم سره نژدې سوه، د ژبي بنيه يې هم ټينګه سوه.

دې د حرکت روح په پښتنو کي د ډېر يون توان او د سفر د زحمتونو ګلول مينده کړل، پر غرونو، پر دښتونو، پر ځنګلو په زيار او ډېر مشقت تېرېدل او هر څه موانع به چي وه، له مخه يې ليري کول.

دغه د حرکت روح و، چي د پښتنو اخلاقي بنيه يې داسي قوي کړه، چي وروسته د غزنوي او غوري او هوتکو فاتحينو او اعليحضرت احمدشاه بابا په فتوحاتو کي دوی په وارو_وارو شاوخوا ممالك د مېړو په څير فتح کړل او هيڅ راز موانع يې حايل نسول.

د پښتنو طبيعي چاپېر د لمر په رڼو وړانګو ښکلی او په صافه هوا ډك و، دوی په داسي پاکو مځکو او غرونو او رغونو کي مېشت وه چي هلته بېله طبيعي دلچسپو مناظرو بل څه نه وه، روغتيا، طبيعي نشاط د قدرت د سپېڅلي ښايست ننداره دوی ته هر کله ميسره وه، نو د دوی عقل او اخلاق هم سپېڅلي وروزل سوه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجـــــــتماعي محیط

د پښتنو اجتماعي محیط، لکه د مخه چي مو هم وویل ډېر ټینګ مبادي او ځانته مخصوصي ښېګړي درلودې، د دې اجتماعي او طبیعي محیط آثارو، چي په دوی کي ځیني ملي دودونه پیدا سوه، پښتانه په ژوندون کي د متقابل احترام ډېر پر خوا دي، د یوه کام یا کهول یو سړی به د بل کلي یا بل کام خواته ولاړ، ژمی، واروه اوره، په کلي یا قبیله کي د مدنیت په ډول دکان او د غذا او خوړو یا د هستوګي ځای هم نه و، نو دې کیفیت پښتانه ناچاره کړه، چي د مېلمنو دپاره دېرې جوړي کي او په هر کلي کي د نورو قبیلو یا کهولو د مېلمنو د راحت دپاره دېرې او کوټې دي، ولي که سبا د دې کلي سړی ها بل کلي یا کهول ته ولاړ، نو بې هوري احترام هم کیږي، دې روح په اوږدو زمانو کي د مېلمانه احترام او روزنه داسي د پښتنو په عقلیت او اخلاقو کي دننه کړه چي په پای کي به په کلي کي تر هغو چا د ماښام ډوډۍ نه خوړه، څو مېلمه نه وي ورغلی، دغسي هم لکه چي د مخه وویل سوه، کورني روابط خورا ټینګ وه، نو د یوې کورنۍ یا د یوه کلي یا قبیلې چي به یو سړی لېږدېدی، یا به بې وزلي کېدی، دې کیفیت خو د هغې کورنۍ یا کلي اجتماعي عزت او درناوی ور وراناوه، نو د پښتنو"بسپنه" یوه اجتماعي مؤسسه چي په نوې ژبه یې "اعانه" بولي، ملي دود سو. دغسي هم د پښتنو مځکي "پښتونخوا" په داسي ځای کي وې، چي د دنیا فاتحین ټوله پر دې خوا راتله، سکندر، مسلمانان، چنګېز، تېمور، بابر، نادرافشار ټوله په دغو مګځکو کي تېر سوه، نو پښتانه خو هم مجبور وه، چي له ځانه دفاع وکړي او خپله آزادي خوندي کي، د دې لپاره جنګي اخلاق په دوی کي قوي او "شجاعت" د دوی د روحیاتو او اخلاقو ټینګ ټوك سو، د میرځمنو په مقابل کي تل یو د بله وعده او وفا یې لازمه ده، دې خوی په پښتنو کي داسي اهمیت وموند، چي پر وعده او وفا ځانونه بایلي. اوس چي موږ لږ څه د محیطو اثر پر عملیاتو او اخلاقو ښکاره کی نو به لږ څه د دې شیانو اهمیت هم څرګند کو، ګوستاولوبون وایي: "عقلي مزاج او فکري ساختمان هم په اولس کي متفاوت دي، عقلي خصایص او فکري ساختمان د هر ملت د تمدن او حیات عناصر ګاڼه سي، په عقلي خصایصو ملتونه یو له بله سره بېلیږي او لکه بدني خصایص عقلي خصایص هم په سوالي نه اړول کیږي، هم دغسي دي. اخلاق چي د ملیت ساتنه د او د ملتو عظمت او لوړتیا ټوله په دغو اړه لري، په ژوندون کي اخلاق دي، چي د انګلیس کوچنی ملت یې پر ډېرو انسانانو حاکم کړی دی." رښتیا هم دا ده، چي د پښتنو خپل پښتنوالي روحیات او اخلاق وه، چي دوی یې لوړ کړي او د دوی ثقافت او بري یې خپور کړی و، زه به په لاندي ابحاثو کي په تاریخي او علمي دلایلو د لوړو ویناوو براهین وړاندي کم او د تېرو بحثو توضیح به وکم.

د پښتنو د عقلیت او اخلاقو مظاهر (ژبه ، شعر ، متلونه ، قصې ، عنعنات)

دا پنځه شیان په ښه ډول د ملتو د عقلیت او اخلاقو یعني روحیاتو نمایندګي کولای سي، ځکه چي دا شیان په ورو_ورو او په اوږدو_اوږدو زمانو کي د ملت له روحیاتو څخه تراوش کوي، نو که څوك وغواړي چي د یوه ملت روحیات وپلټي، ښایي چي د دغو شیانو له پلوه هم ورته وګوري، ولي چي په دغو شیانو کي د پسیکولوژي، مهم مواد پټ پراته دي، زه به د پښتنو د روحیاتو د پلټني دپاره پر دې ټولو بېله_بېله څېړنه وکړم.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبـــــــــــــه

ژبه د هر ملت پر عقليت له دې پلوه دلالت کوي، چې په هر عصر کې د عقلي مظاهرو يو مهم مظهر ژبه ده، ولې چې ژبه په يوه پلا نه ده پيدا سوې او نه دغسې بشپړه اخلافو ته له اسلافو څخه راغلې ده، لومړی پلا خلقو پر خپلو اړتياوو سم ځيني الفاظ جوړ کړه، چې نوي شيان ميندل کېدل، نوي کلمات هم ورته جوړېده، چې شيان ورکېده، نو نومونه يې هم له منځه تله، نو په دې راز هره ژبه د يوه مستمر مرگ او ژوندون په مرحلو کې ځي، دغسې هم د ژمې اشتقاقات او تعبيرونه د هغه ملت د لوړتيا سره سم وده کوي، مثلاً که د فرانسوي ژبې يو د سلو کالو د مخه د لغتو کتاب وکتل سي، نو به د راډيو او تلوېزيون نومونه نسي پکې پيدا، دا خبره نو پر دې دلالت کوي، چې فرانسويانو هغه وخت دا شيان نه پېژانده.

په دې ډول هره ژبه د هغه ملت پر عقليت ښه رڼا اچوي او د هر مملکت د طبيعت او محيط اثر پکې کيږي، پښتو ژبه هم د دغو ټولو عواملو تر اغېزې لاندې ده، پښتانه خو د غرو او دښتو خلق وه، دوی له بحره لېرې پاته وه، ځکه نو بحري حيواناتو دپاره نومونه نه لري، بالعکس د دوی په ژوندون کې مالداري او پوندگي ډېره وه، حياتيې په غيلو او د پسو په محصولاتو کاوه، نو د پسونو دپاره ډېر نومونه لري، هر راز پسه په اختلاف د نوع او عمر نوم پکې لري.

اوښ د دوی د حمل او نقل عمومي ذريعه وه، نو د دې حيوان دپاره هم په اختلاف د عمر متختلف نومونه سته، دا خو يې د اجتماعي محيط اثرونه وه، د طبيعي محيط اثر هم پر ژبه خورا ډېر دی، مثلاً پښتانه ډېر ځله په غرو کې مېشت وه، نو د ډېرو نومونه د اقسامو او اوزانو په اختلاف خورا په پښتنو کې ډېر دي: د طبيعي او مادي شيانو دپاره ډېر مترادف نومونه لري، مگر د معنوياتو او عواطفو او احساساتو دپاره ډېر کلمات نسته، ځکه په دوی کې پټه خوا سپکه او يو طبيعي او سپېڅلی ژوندون يې درلود، د سرور او لهو لعب او رفاه او نعمتونو نومونه لږ دي، ځکه چې دا شيان په پښتنو کې نه دي جوړ شوي، مگر د وير او ناورين نومونه لري، د هجومي اقداماتو لپاره هم متعدد نومونه لري، ځکه چې پر دې ځمکو ډېرومتهاجمينو تعرضونه او تالاوي کړي دي.

له اخلاقي پلوه هم ډېر بد اخلاق په پښتنو کې نه وه، نو ځکه د هغو نومونه، هم نسته.

مثلاً: دله او ديوث په پښتنو کې نوم نه لري چې دا فعلونه نه وو، نو يې نومونه هم نسته د غرو د اقسامو بېل_بېل نومونه سته ولې چې د پښتنو ژوندون د غرو سره و.

د کېږدۍ هر ديرك بېل_بېل نوم لري، ځکه چې په دې د پښتنو روزمره ژوندون و.

هغه کلمات چې قوت او قدرت پکې پروت دی،سته، لکه غښتلی، پياوړی، گړندی، زغرده، اما د ضعيف دپاره موضوع کلمات لږ دي، يا نسته! ولې چې پښتنو ضعيف لږ ليدلي وو، ټوله غښتلي او توريالي وه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبيعي مناظرو او موجوداتو دپاره ښه_ښه نومونه لري، ځکه چي د قدرت د لاس ښکلي شيان د دوی تر سترګو لاندي وه، رڼا، وړانګه، پلوشه، رڼېه(ضیاً) مختلف ډولونه دي، د بارانو دپاره څو نومونه سته، ولي چي د دوی مځکي باراني وې، پسته، ووز، هېښمه، وسه او نور اقسام لري. په مملکت کي لوړي ژوري ډېري وي، نو دې دوو حالاتو ته ډېر الفاظ سته، لوړ، بر، پورته، هسك، پاس، اوچت، جګ(بلند)، کښته، کوز، ښوه، ځوړ، څوړ، لاندي(پائين) .

پښتنو پخپل اجتماعي محيط کي ځانته د ژوندون ځيني اصول درلوده، دا اصول (د پښتنو ليار) بولي او د پښتنو په ليار کي، جرګه، ننواته، بسپن او نور دودونه داسي ټينګ دي، چي ټوله يې مني.

دا خو د پښتنو قانوني اجتماعي نظام دی، چي د دوی پر اصولي عقليت دلالت کوي او اقتصادي نظام يې بسپن تر قانوني کنترول لاندي راولي.

د پښتو د لغاتو او کلماتو مطالعه دا ښکاره کوي، چي پښتانه عقلاً او فکراً حقيقيون Realists يعني د خيالي او وهمي شيانو خوا ته يې لږ ميل و، د دوی ادبيات هم ساده او سپېڅلي او طبيعي دي، خياليت Idealism لږ پکښې ځليږي، له ژبي څخه د پښتنو اخلاقي افکار هم څرګنديږي، مثلاً زهره هغه ستوری چي ماښام راخيږي، ځيني پښتانه يې (مېلمه ستركه) بولي، ځکه چي دوی به ماښام ضرور مېلمه ته منتظر وه او يوازي يې ډوډۍ نه خوړه، نو دا د ماښام ستركه دوی "مېلمه ستركه" وباله، يعني هغه ستركه چي دا راوخته، نو مېلمه هم راځي.

په دې ډول که د پښتو لغتونه او کلمات له روحي پلوه تحليل سي، نو د پښتنو پسيکولوژي ښه ځني څرګنديږي، پخوانو پښتنو خو د حقيقت Realism خوا درلوده، خيالي نمونه يې نه وه ايښې، يعني هغه شيان چي د دوی د عقليت دايره هم تنګه نه وه، ځکه چي سرفي مشتقات دومره ډېر دي، چي پر اکثرو انساني حالاتو باندي ښه دلالت کوي، او د دوی عقلي ارتوالی ښه څرګنديږي.

د پښتو ژبي تذکير او تانيث چي پر افعالو او ضمايرو او کلماتو باندي جاري دی، دا راښيي، چي د پښتنو عقليت هر شي ته په داسي ستركه ګوري چي هغه فطرتاً ورسره ښايي، د رجوليت احساسات په دوی کي قوي وي، ځکه نو مذکر له مونثه سره نه ګډوي نر ته بېل نظر لري، ښځي ته بېل. دقت او ښه پرتله کول او د هر شي تقدير پر خپله اندازه استعمال يې پر خپله موقع، د ژبي له دې خاصيته ښه څرګنديږي او دا شيان، خو د عقليت په تکامل کي هم لو برخه لري. الفردفوييه(1838_1912ع) فرانسوی د روحياتو محقق ليکي، چي جرمنيان د احتياج پر وخت ضروري کلمات جوړوي، کانټ او هيګل ځانته د ضرورت له پلوه ژبه جوړه کړېده عربي ژبه هم له دې خوا ارته سوې ده، نولډکه Noldke الماني مستشرق وايي چي د عربو شعراوو ډېر لغات په خپلو اشعارو کي په کوم تقريب په ځيني معناوو راوړي وه، وروسته لغت ټولوونکو خلقو پر دغو کلماتو د موضوعو الفاظو ګمان وکی او پخپلو کتابو کي يې درج کړه، مثلاً هيضم او هراس، چي د زمري په معنا يې راوړي دي، حال دا چي دا کلمې بېلي معناوي لري دا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاصیت تر یو اندازې په پښتو کې موږ وینو، د پښتنو اجتماعي او جغرافي محیط ډېرې داسې کلمې مینځلې دي، چې اوس موږ د پښتنو د روحیاتو په پلټنه کې ښه کار ځنې اخلو، د مثال په ډول لاندې تشریح وګورئ:

پسله 616هـ کال پر آسیا د پردیو تاړاکونه او یرغلونه پیل سوه، چنګېز او زامنو یې لومړی پلا پښتونخوا او د دې ځای ودان ښارونه تالا کړه، وروسته ګوډ تیمور، د خپلو پلرو یاد تازه کی، وروسته بابر هم د پردیو ناورینونه نوي کړه، تر بابر وروسته د ډهلي د پردیو پاچهي د پښتنو سره سخت جنګونه وکړه، په وارو ــ وارو د ډهلي د شاهنشاهۍ عسکر راغله او غوښته یې چې د پښتنو آزادي سلب کي، او دوی مریان کي، دا تاړاکونه پنځه سوه کلونه مسلسلاً پر پښتنو جاري وو، پښتنو پردي پاچهان خپل دښمنان ګڼل، ځکه چې پر دوی یې زیل ــ زیل ظلمونه کړي وه، نو وروسته د پردي کلمه داسې سوه، چې د ظالم سره مرادفه یادېده دا کلمه هر ځای د غم او ناورین او ورانۍ او ظلم سره یو ځای سوه .

بالعکس، چې د پنځو سوو کلو دمخنې پښتون ته پردي یا پردیواله کلمې ویلې وای، نو به ده د یوه ظالم، وحشي او ټولو انساني ښو صفاتو څخه عاري، یو سړی ګاڼه.

له دې څخه موږ ته څرګندېږي چې پښتانه پخپل خصوصي او ملي عقلیت او اخلاقو کې په کومه درجه ټینګ او کلك وه او خپل مبادي او عقلي ساختمان یې خوښ او پر ګران و، نو دوی پوره اوګوئیست Egoists یعنې پر خپلو ښېګړو مین دي.

سید جمال الدین افغان وایي چې د پښتنو صوري هیکل او د تندیو کوتونه د دوی جسماني قوا او حماسي شوکت ښکاره کوي، دغسې هم د پښتو آهنګ او لهجه او د دوی ږغونه او د ژبې دروندوالی او صلابت یې دا راښیي، چې د دې ملت مزاج خورا کلك او د روند او غښتلی دی .

نو د پښتو ژبې آهنګ او فقه الصوف او ادبي ساختمان او وینایي جوړښت او د پښتو ویونکو خلکو لوړ روح او متین اخلاق راښیي او دا چې پښتو تر ظاهري ښکلو یا سره سمو کړو او پېیلو الفاظو ډېره معنا ته ګوري او د خبرو حقایق تر ظاهرو کلماتو دوی ته درانه او اهمیت لرونکي دي، نو موږ د دوی ژور عقلیت او حقیقت روزونکی فکر ځني معلومولای سو له دې جهته هم پښتنو په خپلو ملي اشعارو کې د پردو ملتو مصنوعي وزن او تول نه دی ننه ایستلی.

شعــــــــــر

د هر ملت اشعار د دی عقلي ژوندون ښه ښکاره کوي؛ اخلاق، دودونه، دیانت، عقلیت او نور ټوله خصایص یې پکښې پراته وي، په شعر کي د ملتو اجتماعي نفس او روحي ساختمان او فکري بنیه داسې ښکارېږي، لکه هنداره.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو په اشعارو کي د پښتنوالي مختلف مزايا پټ پراته دي او د پښتنو د طبيعي محيط او اجتماعي چاپېر يو صحيح مظهر دی، لکه د مخه مو چي ووېل د پښتنو شعر هم لکه ژبه د دوی د حقيقي Realist عقليت نماينده ګڼل کيږي او هغه شعري ناري او ټولني او بدلي چي د پښتنو له کومو څخه راوتلي دي، د دوی د روحياتو خارجي صحيح او روښه مظاهر دي.

شعرا د ملت په افرادو او کورنيو او ټولنو کي ګډ وګړي دي، په هغه احساس چي نور وګړي متحس کيږي، يا هغه جذبات چي د ملت په زړه کي غورځنګ کوي، د شاعر روح هم کټ مټ د هغو تر اغېزي لاندي راځي، نو شاعران موږ د ملتو د افکارو او روحياتو او اخلاقو ښه ترجمانان او نمايندګان بللای سو.

د پښتو ژبي اشعار خو دوه ډوله دي، يو هغه اشعار او بدلي دي چي موږ يې لغړ او سپېګڅلی ملي مال بولو او بل هغه شعرونه دي، چي پښتنو شاعرانو د عربو او دري پر ډول ويلي، د دوی ادبي او عروضي او قافيوي اغېزه لري او په افکارو کي هم څه نا څه پردو اشعارو ته نږدې دي.

هغه اشعار چي د وزن او قافيې او نورو خصوصياتو له رويه بشپړ پښتو دي، هغه خو ټوله د پښتني عقليت او تفکر نتيجه ده، مګر هغه اشعار چي عروضي دي او د پردو پر اشعارو سم ويلي سوي دي، په داسي شعرونو کي هم د پښتنوالي عقليت اغېزه کړې او تر خپل ملي اثر لاندي يې راوستلي دي، دلته زه د خوشحال خان د کليات له مقدمې څخه څو کرښي ليکم، چي په 1317هـ ش کال کي مي ليکلي دي:

د پښتو شعر که څه هم په ډېرو شيانو او خواصو کي د دري او عربي اشعارو سره نږدېوالی او قربت لري، مګر بيا هم ځکه چي د محيط او قوم ذهني او روحي خواص پر ادب اثر لري، نو د خوشحال خان په کلام کي د پښتنوالي ډېر مزايا ليدل کيږي، د عشق دنيا او د ميني نړۍ يوه بېله دنيا ده د عاشق قلبي واردات او د ده تاثرات پر بل چا نه قياسيږي، مګر ملي خواص او اولسي مميزات هر کله په دغه دنيا کي هم اوڅاريږي او لکه ادب چي د روحي تجلياتو هنداره ده، دغسي ټوله ملي ښېګړي هم پکښي برېښي.

پښتانه خو په فطرت کي ملي غرور او د روح لوړتيا لري، پښتون هيڅکله په هيڅ ډول داسي خضوع نه کوي، چي د ده ملي غرور ته صدمه ورسيږي، شبلي نعماني په شعرالعجم کي ليکي، چي نسبت و پارسي شعر ته په عربي شعر کي هر ځای د نفس عزت او غرور ساتلی کيږي، مين که څه هم و خپل محبوب ته اړ وي او وصال يې غواړي، مګر دی د ګدا په څېر نه دی، البته جانباز دی، مګر غلام نه دی، د ميني مصيبت ته تيار دی، مګر ذليل نه دی، مثلاً يو عرب شاعر خپلي ميني ته داسي خطاب کوي:

فلا تحـــسبي اني تخشعت بعدکم

ولا انستي بالمشي في القيد اخرق

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعني: "دا گومان مه کوه چي زه په تا پسې خاشع سوم او نه په بند سره زه له يونه پاتېږم"

بل ځای عاشق خپلې مينې ته داسې وايي چي ضمناً د خپل قوم مېړانه او توريالیتوب هم ورښکاره کوي:

اذا اسود جنح الليل فلتات ولتـکن

خطـــاك خفاقا فان حراسنا اسدو

)عمر ابن ابی ربيعه(

يعني: "چي ماښام د شپې وزر توري شي نو راسه مگر ټپونه ورو ــ ورو ږده چي زموږ ساتونکي زمري دي"

مگر په پارسي شعر کي عاشق د مينې په دنيا کي ځان دومره بايلي او بې خونده کيږي او د معشوق په مخ کي ځان دومره کښته کوي، چي ځان سپی هم بولي:

ســـحر امـــــدم بکويت بشکار رفته بودي

تو که سگ نبرده بودي به چه کار رفته بودي

د پښتو شعر (مطلب وروستني عروضي اشعار دي) که څه هم له يوې خوا شديداً د پارسي تر اثر لاندي شوی دی، مگگر بيا هم د پښتنوالي د روح لوړتيا پکښې ښکاره کيږي او پښتون عاشق هيڅکله ځان نه سپکوي او خپل غرور او د نفس مناعت نه بايلي په هغو ځايو کي چي د نورو په تقليد څه ويل شوي دي، داسې اشعار ښېل دي.

د خوشحال خان په کلام کي د پښتنوالي لوړ او ژوندی روح ښه ځليږي، مثلاً په دې بيت کي د ځان لوړتيا په څه ښه ژبه محبوب ته ښيي:

مــــــــــــرگ لره يې واړه د ډهلي لښکر راغلی

ته لا د خوشحال په مرگ ځان روغ نه گڼې ننگ کړې

سربازي او توريالیتوب په عشق کي هم د ده سره ملگري دي او کورټ ذلت او د تحقير کار نه مني.

په درست جهان به نه وي يو د ما غوندي رسوا بل

ورځم توره وکـــــښلې چي مين واورم په تا بل

د پښتنو عشق هم ښکاره او سپېڅلی دی، پټ پټانه نه لري، په نره توره مينه کوي، د عشق په دنيا کي خو مين او معشوق ډېر د راز ساتنه او پټول خوښ لري، او نه غواړي چي څوك پر خبري سي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ز شـوق میروم و تو ننگرم در بزم

برای آنکه فتد غیر در گمان دگر

عاشق د اغيارو او رقيبانو له بېرې د خپل محبوب حال هم په ښکاره نه پوښتي:

بهر مجلس که جا سازم حدیث نیکوان برسم

که حـــرف آن مه نامهربان را در میان سازم

مګر د پښتنوالي په دنيا کي دا پټ پټانی نه سته، د پښتنو روح خو غلي اقدامات یا حيلې نه مني د پښتون مينه او ميرڅی رڼې بڼه ده، خوشحال خان هم وايي :

زه خوشحال کمزوری نه يم چي به ډار کړم

په ښـــکاره ناري وهم چي خوله يې راکړه

د پښتنو په روح او عقليت کي پر ځان ويسا self-help په لوړه درجه سته، د دوی ځانوالی خورا قوي دی، د پښتون پسيکولوژي هم دومره ټينګه او کلکه ده، اساس او ولیٔ يې پر "ځانوالیٔ" ولاړ دی او خوشحال خان د پښتنوالي دا عالي روح په دې ډول ښيي:

د مـــــزريو مـــړنتوب په لښکر نه وي

مټ يې هر کله يوازي پر خپل ځان وي

پښتانه د هر راز مشکلاتو په مخ کي ځان نه بايلي، په ثابت عزم خپل کار پر مخ بيايي، دا ثبات او استقامت د پښتنوالي عنصر دی، پښتانه نوي مبادي، په آساني نه مني، چي ويي منل نو يې بيا کورټ نه پرېږدي، خوشحال خان د پښتنوالي دا لوړ همت او ثابت عزم داسي راښيي:

که آسمان دي د مزري په خوله کي ورکي

د مـــــزري په خوله کي مه پرېږده همت

لګنده يې دا چي د پښتنو شعر د دوی طبيعي ژوند او سپېڅلی خيال او حقيقت ته نږدې عقليت او درانه او ثابت اخلاق اوڅاروي تر معنوي او وجداني خواوو حياتي او ظاهري پلوونه رڼوي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـــــــــتلونه

زما دا عقیده ده، چي د متل کلمه سوچه پښتو ده، اما ځیني خلك وايي، چي دا له عربي مثل څخه مفغنه سوې ده، که دا دوهم قول ومنل سي، نو په مفغناتو کي د عربي "ث" په "ت" الیشه سوې ده، مثلاً میراث چي مفغن يې میرات دی، د مثل کلمه به هم متل سوې وي، د عربي لغاتو پوهان وايي چي مثل یعني مثل(مانند) او نظیر وروسته دا کلمه په ټولو حکمتو کي مستعمله سوه، ځیني وايي دا کلمه له عبري مثل څخه جوړه سوې او پر ټولو حکمتو او لنډو قصو او اساطیرو اطلاقیږي په پښتو خو متل هغو لنډو ویناوو ته وايي چي د ښو معناوو او حکمتو څخه ډکي وي، په متلو کي ډېر ځله د ملتو د روحیاتو خورا ښې ــ ښې نکتې پرتې وي، بلکي ځیني پوهان وايي چي تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقلیت ښه دلالت کوي، ولي چي اشعار د داسي خلقو له کومو راوځي، چي فکر او ذهن او عقلیت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له عقلیته حکایت کوي او د متلو الفاظ لکه اشعار مصنوعي او معقول نه وي او د عوامو په ژبه وي.

نو متلونه د عوامو وګړو ږغ وګڼل سي او دلالت يې پر روحیاتو تر شعر، ټینګ او د ویسا وړ وي، متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هویت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو کي د تجربې او ازمېښتو نتیجې دي، چي په لنډو کلماتو کي ځای سوي وي. پښتنو متل کړی دی چي "پردی ښې نیمه خوا دي" یا "پردی کټ تر نیمو شپو دی" له دغو څخه موږ د پښتنو بېل او ځانته درانه او مستقل افکار او روحیات استنباط کولای سو او لکه د مخه چي مو هم وویل، دوی هر کله ځان لوړ او پردي يې کښته بلل د پردو دودونه يې نیمه خوا ګڼل او پر خپل ملیت او پښتنواله يې داسي ویسا درلوده، چي د هر ظفر او بري دپاره يې خپل ځان کافي ګاڼه.

پښتانه متل کوي: "جنګ په وسله کیږي او ننګ په غله" له دې متله موږ لاندي خبري استخراجوو:

د پښتنو اجتماعي ژوندون پر جنګ او ننګ ولاړ و، د دوی عسکري احساسات په خصمانه حرکاتو کي او د ننګ جذبات په خپلوۍ او روغه کي د ژوندون مدار وه "وسله" په دوی کي مهمه او هم د اړتیا شی وه.

دې اجتماعي اړتوب دوی زراعت او کرني ته پاڅول، نو يې په اخلاقو کي زراعتي روح او د کرني قدر کول داخل سوه، دا روح که څه هم د زړو آریانانو دی او ستا د دوی زراعتي حالت ښه څرګندوي، مګر په پښتنواله کي خو دغه زوړ روح تطور وکړ او د پښتنو روحیاتو سره سم د ننګ دپاره یوه وسیله سوه، له دغه موږ ته اوڅاریږي، چي د پښتنو عقلیت بې نتیجې حرکت نه مانه، او د علت او معلول، او سبب او مسبب په سلسله کي بې برخي نه وه.

د اجتماعي ژوندون اساس ننګ و، نو د ننګ دپاره غله او کښت ضرور و، دې کیفیت د پښتونخوا وګړي اکثر کرونکي او زراعت پېشه کړه. "پر پچه وخوت کشمیر يې ولید" دا متل موږ ته ښيي، چي پښتنو په عین ملي غرور او د ځان

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ویسا کي ځان نه ورکاوه، یعني په لږ څه له هوله نه وتل او نه یې ځایه تکبر درلود، د دوی عقلیت ظرفیت او د نفوسو لوړتوب له دې متله ښکاره دی.

"د ډېرو لرگی د یوه غوزی" د پښتنو د اجتماعي تعاون روح څرگندوي، چي د مخه یې موږ په "بسپنه" کي بیان وکړئ.

کله_کله په پښتو متلو کي د فلسفې گراني_گراني خبري هم راغلي او دا راښیي، چي د پښتنو عقلیت سوچه بدوي او غرنی نه و، د دوی په عقلیت کي ژورتوب و، مگر طبیعي رنگ یې درلود. د صنعي او موضوعي علومو نه و وهلی.

هغه فلسفي قوانین او څلی چي منشا یې فطرت دی، یعني هغه الهی سنن چي پر موجوداتو په مطرد او عمومي ډول جاري دي او قرآن عظیم یي په (لن تجد لسنه الله تبدیلا) سره راښیي، د پښتنو په روڼ او رسا دماغ کي دغه مسلم اصول منلي سوي وه، او لکه یو فلسوف او پوه سړی چي د علم او فلسفې له پلوه تعبیر په کوي، پښتنو پخپلو سپېڅلو متلو کي هغه فلسفیانه افکار او خیالات ښه ځای او فلسفې له پلوه تعبیر په کوي، پښتنو پخپلو سپېڅلو متلو کي هغه فلسفیانه افکار او خیالات ښه ځای کړي دي، مثلاً دا فکر چي جهان زموږ د اعمالو د نتیجو د انعکاس ځای دی او هر سړي ته خپل عمل او د خپلو چارو جزا او مکافات رسیږي، په فلسفه کي ډېر زوړ دی، مولانا جلال الدین بلخي وایي:

این جهان کوه است وفعل ما صدا

این صدا هـــا باز گردد سوی ما

پښتانه دا قانون په اجتماعیاتو کي تطبیق کوي، او د بدي جزا تر هغه سخته ورکوي مثلاً خوشحال خان وایي:

که په توره یې جـــواب ورکړې مردي ده

که وجود دې څوك آزار کاندي په چوب

دا متقابل نتایج او متقابل حرکات د پښتنو د ننگي او اجتماعي ژوندون جوهر دی، د ښو ښه نه هیریږي؛ د بدو بدتره جزا ورکوي هغه چي له نورو غواړي، له ځانه یې هم غواړي، حمید د ناموس او ننگ په ساتنه کي لومړی د بل دا ستایي، چي خپل دا هم وساتلای سي:

چـي د بل ننگ و ناموس ساتلای نه سي

و به نه ساتي څوك خپل ننگ و ناموس

د پښتنو دا روح یا د اجتماعي فلسفې مسئله په دغه یوه متل کي ښه څرگنده سوې ده، چي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

"مه کوه په ما، و به سي په تا". په دې ډول پښتو متلونه د پښتنو د روحياتو او عقليت هنداري دي که موږ وغواړو چې پر نورو متلو بحث وکړو، نو به مضمون ډېر اوږد سي، اوس مو فقط څو متله د مثال په ډول راوړه.

قصـــــــــــې

د پښتنو ملي قصې او روايات، لکه شعر او متلونه د دوی د پسيکولوژي خواصو څخه ډکي دي، د روغي ژوندون، د جنګ دودونه او آداب د عشق او ميني حالات او روحي جذبات د دوی ذهنيت او افکار د ملګرۍ او رفاقت لاري او حالونه شاعرانه حيات، شرافت، د ننګي سره علاقه مندي، توريالیتوب، دفاعي او هجومي احساسات، حتی د ښځو شريفانه اخلاق او ناموسداري او ننګياليتوب، لنډه يې دا چې پښتني قصې ټوله د پښتنوالي خواص او مزايا لري او ښکاره کوي يې.

د پښتو قصې او نقلونه چې د ځيني ملي پهلوانانو Heroes پر سيرت او حيات مشتملي دي، شاعرانه سپېڅلي خواوي هم لري، موږ د مخه وويل چې د پښتو پر عروضي شعر د پردو اغېزي ډېري خيري پرتې دي، مګر دا د نقلونو اشعار او نارې سپيني سپېڅلي دي او خاص د پښتنو په ژوند او روحياتو اړه لري، نو ځکه موږ تر عروضي اشعارو داسي بوبي او سچه پښتو نارې او بدلي د پښتنو د روحياتو په پلټنه کي مهمي ګڼو.

دوکتور ګوستاولوبون وايي :

"قصې ډېر ځله تر تاريخ صحيحي وي او د ملت حقيقي مشاعر څرګندوي، قصې هغه حوادث دي، چې د حکايت کوونکې عاقله په متاثره شوې وي "

نو د پښتو قصې هم داسي دی، چې د دوی ملي روح ښه اوڅاروي، که مضمون نه اوږدېدلای، نو ما به دا خبري ښې پستې شنلي او پلټلي وای، مګر اوس فقط مثالاً څو اشارې ورته کوم، د "فتح خان برېڅ او رابيا" په نقل کي دا دواړه مينان پر ټولو واقعو سره ملګري دي پښتني ښځې په جنګ کي پخپله شامليږي او توريالۍ دي، هغه وخت چې له شپېتو تنو ملګرو څخه يوازي فتح خان او د ده پښتنه مينه پاته سوه، نو سهار رابيا فتح خان ته د جنګ تشويق داسي ورکوي:

سر د سره پالنګه هسك کړه فتح خانه

رابيا ګلي پونده ورته کړه سپريږي

چي فتح خان لا له ځايه نه و راپورته سوی، رابيا د جنګ پر آس سپره وه، د غليم مقابلې ته تله، نو يې په خپل مين داسي ناره وکړه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر د سره پالنگه هسك کړه فتح خانه

رابیا ګلي پونده ورته کړه سپره سوه

فتح خان په داسي حماسي ږغ ځواب ورکړ:

"که تتي د ګواریو ځانګي تتي، یا مي خور یې یا مي مور یې، ځو یې نکړم، پر دا سپینه سینه پځي."

په پای کي فتح خان یوازي د جنګ پر میدان پاتیږي، نو وایي:

"یو که بوټی هندوستان مي بوټی_بوټی=په سپیتانه کي خلاص نه سو، اوس راواړوه د سپینو چړو موټی."

له دغو نارو څخه به د پښتنو جنګي احساسات او د دوی د ښګځو روحي او معنوي غښتلوالی او لوړ مقام تاسي ته ښکاره سي، چي د پښتني عقل او اجتماعي مزاج او فکري ساختمان هم تر پښتون کښته او ضعیف نه و.

د پښتنو پاك او سپېڅلی ژوند او د عفت او ناموس داری حیات د پښتني اخلاقو څخه دی، یعني د پښتنوالي روح، دوی په عفت او پاك لمنی کي ساتلی دی، د ښادی او بیبو نقل زموږ په قصو کي خورا شهرت لري، عاشقانه احساسات په خورا تېز او تر هر څه اثرناك او اغېزه لرونکي دي، هم د پښتنوالي روح نسي مغلوب کولای، ښادي خو پر بیبو مین و، او بیبو هم د ده په مینه کي لېونی وه، مګر د دوی عشق هم د عفت تر سیوري لاندي و او د بیبو ته تر واده د مخه معاشقه لوی پېغور او ناوړه وه، ځکه نو چي یو وخت ښادي له بیبو څخه خوله غواړي، بیبو دا خواست نه مني او ناره پر کوي:

"چي دا ښادي هلك و ما یې تل اودې څړی=اوس چي دا ښادي را لوی سو نو د ما غواړي خولګی."

په پای کي ښادي چي پښتون ځلمی و، د دې خپل بې ځایه خواهش په پښېمانی او د دې دپاره چي ځان د دې اقدام له پېغوره وباسي، له وطنه ورکیږي او کلی کور ټوله پرېږدي.

ښادي ولاړ ورك سو، تېر، کهول یې پرېښود، بیبو خو د ده په مینه کي سوځي، یوه ورځ چي د بکوا پر دښت کاروان تېرېږي، نو د دې خپل مین ور په یادیږي، وګورئ په څه آرمان ناره پر کوي:

"کاروانونه د بکوا پر دښت تیرېږي=کاروانونه د بکوا پر دښت تېرېږي، ښادي ورسره نسته، په دا نور کاروان مي مینه نه ماتیږي، زما آرمان ښادي مي بایلو."

په دې ډول د پښتو ملي قصې، لکه آدم خان او درخانی، مومن خان او شېرینی، جلات خان او شمایله، موسی خان او ګلمکی توردلی او شاهوګله او نوري_نوري د پښتنو د پسیکولوژي روښي هنداري دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنعـــــــــــــنات

عنعنه یعني له نیکونو او تېرو پښتنو څخه، خوله پر خوله او پښت پر پښت رانقل سوي شیان او دودونه هم، لکه ژبه او شعر او قصص د ملي روح ښکاره کوونکي او څرګندونکي دي، پښتانه ډېري عنعنې لري، خورا ډېر دودونه او رسوم سته، چي له زړو پښتنو څخه معنعن تر موږ پوري راغلي دي، په پسیکولوژي تحقیقاتو کي دې خوا ته په غور کتل کیږي او دا عنعنات د فوکلور اساسي ټکي دي، زه دلته فقط څو عنعنو ته اشاره کوم:

پښتانه وايي، چي د مېړاني باد راوالوت، نو د ځینو پښتنو پر لمن ونښت، داسي پښتانه په اجتماعي ژوندون کي "لولمن" لري، دوی د ریاست او مشرتوب وړ دي، د ځینو پښتنو پر مټ ونښت، دا قومونه توریالي او ننګیالي دي، یعني حربي استعداد یې تر ټولو غالب دی، دغه باد د ځینو قومو پر ژبه ونښت، نو د دې پښتنو مرکه او نطاقي او د علم او پوهني خواص نصیب سوه، له دې عنعنې څخه د پښتنو د عقلي مزاج او روحیاتو دا درې اساسي تیرې ښکاري:

.1د ریاست او اداري مشرتوب قوه.

.2حربي استعداد او جنګي روح.

.3علم او پوهنه او وینا او علمي تلقینات.

پښتانه ښځو ته په مخصوص نظر ګوري او په پښتنواله کي د احترام مقام لري، ډېر ځله نارینه د وریندارګانو د ناموس د ساتني دپاره سرونه بایلي، حتی د پردو ملتو ښځو ته هم کږ مټ په دغسي سترګه ګوري.

د پښتنو په عنعناتو کي "د پلو روی" خورا اهمیت لري، پښتون د خورلښي پلو محترم ګڼي او تر ډېرو ګټو یا انتقامي اقداماتو تیریږي، په جنګ کي چي د مېرمن پلو منځ ته راسي، کلی مقاطعه او متارکه وسي، پښتون چي هر څومره په قهر وي، خو د پښتنې خور پلو ته ګوري او کورټ یې تش نه پرېږدي.

ننـــــــــــواتې

ننواتي د پښتنو یو عنعنوي د عذر غوښتلو ډول دی او د کلو_کلو دښمنۍ او عداوتونه په ننواتو له منځه وځي او داسي وي، چي د یوه خورا لوی کار یا لوی خصومت د غذر او بخښني دپاره مغلوب یا مجرم سړی د خپل کلي یا کام سپین ږیري او ستانه خپل مقابل ته ورلېږي، کله_کله چي امر ډېر مهم او د بخښلو قابل نه وي، نو خپلي ښځي په ننواتي ورلېږي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ننواتی دومره اهمیت لري، چي پښتون مري، خو ننواتې نه کوي، مگر کې وکړه، نو د ده مقابل پښتون هم ضرور دغه مني او دی بخښي.

د پښتنو له صفاتو څخه ده، چي ننواته به نه کوي او کې وکړه، ها مقابل يې هم ضرور مني، په دې ډول نور ډېر د پښتنوالي عنعنات سته، چي ځيني يې"خادم" او "الفت" زمونږ پښتنو ليکوالو ليکلي دي. له دغو ټولو څخه دا ښکاره کيږي، چي پښتانه اخلاقاً په هجومي روح کي خورا زغرد او تند او بيا په بخښنه او عفو کي هم مرني دي.

کې انتقامي جذبات تاوده دي، عفو او بخښنه او د عذر غوښتلو منښت يې هم سته.

دا وه د پسيکولوژي ځيني اساسي ځلي چي مونږ لنډ_لنډ څرگند او په دې لار کي مو استفاده ځني وکړه، ځکه چي مضمون اوږديږي، او د پښتنوالي د ښېگړو احتوا هم مونږ ته اوس ممکنه نه ده، نو به دا بحث لنډ کوو او فقط د پښتنوالي او پښتو ځيني تاريخي نتايج به وښيو، چي پخوا د دې پښتنوالي لمر پر نړۍ څه تجليات درلوده، او پښتانه د دغو روحياتو او سپېڅلو اخلاقو په اغېزو څومره لوړ سوي وه؟ او په تاريخ کي د پښتو او پښتنوالي څه نخښي سته؟ دا تاريخي کتنه به هم لنډه وي.

د پښتنو د لمر ځلښت په تاريخ کې

د پښتنوالي روح، لکه لمر داسي دی، چي هر وخت په برېگښ او ځلښت کي و او دی. د پښتنوالي اخلاق او د پښتنو روحي او عقلي مزاج او د دوی معنوي جذبات او غرايز، د دوی سپېڅلي مشاعر داسي دي، چي هيڅ وخت يې ځان نه دی پټ کړی او پښتون ته يې تاريخي لوړتوب او شهرت هم بخښلی دی، په زړو آّريانانو کي تقريباً درې تر څلورو زرو کالو د مخه هم پښتنو شهرت درلود. د هند په زاړه کتاب ريگويد کي د دوی نوم په "پکنه" سره راغلی دی. او په هغو لسو کامونو کي شمېرل سوی دی، چي دوی د آّريانانو زوړ تاريخي جنگ کړی و .

نينوس او سميلراميس د آّشور شاهانو د خپل عظمت په وخت کي هم پر باختر خپلي حملې کولې، اما د دې ځای خلکو سخت جنگونه ورسره وکړه د آّشور د ميخي خطو زاړه آّثار چي پيدا سوي دي، دا ښيي چي 1100 کاله تر مېلاد د مخه يو آّشوري بريالی تگالات فالازار Tagalath Phalazar په دوځلوېښتو قبيلو کي اراکوتو(ارچوتوس)، هراهوتي او نيسع او نيسا هم ذکر کوي، مگر دغو قبايلو دا فاتح بيوته مات کی او ځان يې آّزاد کی

ارکوتو(ارچوتوس) خو د يونانيانو آّراکوسيا Arachosia يعني قندهار دی، چي په پهلوي رخوت وه او عربو رخج او رخد کړ

هراهوتي harahuate چي په اوستا کي هم راغلی او په ريگويد کي سوس وتي ذکر سوی دی، ارغنداو دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اما نیسع یا نیسا غالباً اوسنی نېش دی، چي د قندهار شمالي مغربي خوا ته کاین دی او د زاړه مدنیت آثار هم پکښې ښکاريږي، او مسعودي اسلامي مؤرخ(332هـ) د بست او داور او رخج سره يو ځای د(نېس) په ډول راوړی دی له دې څخه ښکاره سوه، چي پښتانه پخوا هم يو توريالی قوم و او د پرديو مريي توب يې نه مانه.

هيروډوټس د يونان زوړ مؤرخ چي تر ميلاد د مخه (425-480) کاله اوسېدی، پښتانه د "پاکتويس Paktves "په نامه او د پښتنو اوپرېدي قبيله يې"اپاروتي" راوړې ده.

د مؤرخينو پلار هيروډوټس وايي :

"هغه خلك چي د هند شمال ته د"پاکتي ايکي" په مملکت کي پراته دي، د هستوګي ډول يې د باکتريانو(بلخيانو) دی، دوی خورا توريالي او جنګيالي دي، چي د خشياراشا(486-465 ق م) هخامنشي فاتح سره وه او پوستينان يې اغوستي وه، لويي_لويي د غشو لېندۍ او خپلي وطني چړې(پېش قبض) يې درلودې "

هلبرانټ Hellebrandtr ليکي:

"په ريګويد کي راغلي دي، چي په آراکوسيا(قندهار) کي يوه قبيله ده، چي (واسوديوا يې باچا او د ده زوی سوداس) و، دې قبيلې د سندهـ تر روده پوري برى وموند او جنګي کارنامې يې د افسانو او نقلو په ډول مشهوري وې تر ميلاد د مخه(329-327 ق م) چي مقدوني سکندر د افغانستان پر خوا هندوستان ته تېرېدی، پښتنو د دې برياليي سره خورا سخته مقابله وکړه، د قندهار خلکو د ده سره جګړې وکړې، د نورو پښتنو په غرو کي هم سخت زحمتونه پر ورغله، د صوات په لته کي د يونان دا فاتح چي ټوله آشيا يې نيولې وه، ټپي هم سو.

د سکندر سره د پښتنو مقابله خورا شهرت لري، د پښتونخوا يو غر په يونانيانو کي خورا مشهور دی، چي د يونان زوړ افسانوي پهلوان"هرکول" هم دا غر نه و نيولی، مګر سکندر پر دې غره يرغل وکئ او پښتنو ډېر يونانيان پکښې مړه کړه.

سکندر په پای کي مجبور سو او له بېري پر شا سو، وروسته چي پښتنو دا ځای تخليه کئ، نو سکندر ځني تېر سو، يعني سکندر په خپل قوت پښتانه نکړه مات.

آريان او کنټ کورث د دې غره قوم Arne (آرن) مګر يو بل مؤرخ ډيوډوره يې Arnas ليکي چي دا غر په تاريخ کي "عجيب غر" بلل سوی، چي د پښتنو د مېړاني په سبب چا نسوای مسخر کولای او سکندر په خورا زحمت او داسي تلفاتو تر "پښتونخوا" تېر سو، چي ډېر سپاهيان يې مړه او نور خورا په ستونزو سوي وو.

د ډيورډور مؤرخ په قول، نو څکه سکندر د پښتنو له بېري بېرته هند ته پر دې خوا نه راغی، ناچاره سو چي د بحيرهٔ عرب پر خوا ځان ايران ته ورسوي، او ډېر عسکر يې د لوږي او تندي څخه د بلوچستان په ريګو کي مړه او په 324 ق، م کي يې ځان فهرج ته ورساوه، تقريباً درې کاله يې د پښتنو له لاسه ناورينونه وليدل.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

البرمالي مؤرخ ليکي:

چي د پښتونخوا په خاورو کي د یونان سپاهیانو داسي بدي ورځي ولیدې چي دوی به دا خیال کاوه، چي د خپلو زړو پهلوانانو عملیات نوي کوي، دلته په دوی کي هم چمونه وسوه، لکه دوه ویشت پېړۍ وروسته چي په دغه ځای کي پر انگرېزانو راغله

له دغو تاریخي بیاناتو څخه ښه څرگندېږي، چي پښتانه له پخوانو پېړیو څخه دغسي مستقل او آزاد او په ملیت مغرور او توریالي او گړندي وو او د دوی د پښتنوالي روح په هغه وختو کي هم ځلېدی او شهرت يې درلود، چي ټولو مؤرخینو د دوی ښېگړي ذکر کړي او د آریانانو په زړو کتابو کي يې نوم هم ذکر سوی دی.

د گریکو بودیك مدنیت

صنایع د هر مدنیت او هر ثقافت نمایندگي په ښه ډول کوي، حتی ډېر ځله پوهان په صنایعو څخه د مللو افکار او روحیات هم معلوموي پر صنعت باندي، محیطي عوامل او سیاسي او تاریخي حوادث هم اغېزه کوي.

یو صنعت چي له یوه محیطه بل ته نقل سي په دې نوي محیط کي نوی رنگ مومي او د دې محیط پر تقاضا ځان سم کي، لکه د مخه چي مو وویل د سکندر د فتوحاتو پر وخت په پښتونخوا کي ډېر یونانیان پاته سوه او چي سکندر ولاړ نو دوی په باختر کي یو سلطنت جوړ کی، دوی خپل یوناني ثقافت او مدنیت ورسره راوړی و، وروسته 600 کاله تر میلاد دمخه د هندوستان د بودا دین هم دې خوا ته راغی، دا دوه مدنیته سره گډ سوه، د پښتنو روحي تجلیات وو، چي دلته یې یو تاریخي مدنیت چي نه د هند و، نه د یونان ایجاد کئ، دا مدنیت او صنعت چي د پښتونخوا د خلقو قریحې او د دوی محیطي او اجتماعي او روحي عواملو منځ ته راوړی و، د اسلام تر راتلو پوري دلې و، په بامیان، باختر قندوز او د کابل شمالي خواوي، هډه، پېښور، ټکسیلا او د اټك ها خواته یې ډېر ښه_ښه آثار اوس هم موندل کیږي. د دې صنعت نفوذ اوسنیو مؤرخینو لکه: هاکن فرانسوی، فوشه، جون مارشل انگلیس، گوډار او نورو په ښه ډول پلټلی دی او دا را ښکاره کوي، چي د پښتنو تاریخي عظمت د صنعت او فکر او فلسفې او سیاست له خوا هم خورا ټینگ و. او اغېزي یې په هند کي تر کشمیره پوري تللي وې، لکه د کشمیر د ډورك او ټکسیلا د اولي اونك ستونونه چي دا اغېزې ښه ښکاره کوي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربو او اسلام برى

موږ د مخه د پښتنو د روحياتو په بحث کي ووېل، چي دوى زاړه مبادي ښه ساتي او چي نوي مبادي يې ومنل بيا يې نو ژر پرېږدي.

د اسلام مقدس دين چي پښتنو ته راغى، نو دوى لومړى د مسلمانانو سره ډېري سختي مقابلي وکړې، مگر وروسته چي دوى دا مقدس دين قبول کئ، نو يې داسي فداکارۍ ورته وکړې، چي يو لوى مملکت، لکه هند د دوى په توره د اسلام په دين مشرف سو .

احمد بن يحی بغدادي اسلامي مؤرخ چي په بلاذري مشهور دى په(255 هـ) کي ليکي:

"د هجرت په 30 کال ربيع بن زياد بن انس حارثي د سيستان له خوا په هرمند او داور راغى او وروسته يې بست او زابل(قندهار) فتحه کړ، مگر د سيستان د رزنج خلکو خپل اسلامي امير ايستلى و، نو حضرت علي(رض) بېرته د جمل تر جنگ وروسته ونيوى، د حضرت معاويه(رض) په عصر کي بيا مسلمانانو هغه ځايونه ونيول، چي خلك يې له اسلامه بېرته اوښتي وه، کابل هم په دغو کي و، وروسته بيا د کابل پاچا رتبيل مسلمانان و ايستل، مگر بېرته مسلمانانو کابل، بست، رخج، داور ونيول، د عبدالملك بن مروان(65-86 هـ) په عصر کي بيا د رتبيل سره جنگونه وسوه او دا خواوي له 30 څخه بيا تر 100 هـ کاله مسلمانانو څو واره فتح کړې "

په دې ډول پښتنو لومړى د مسلمانانو فاتحينو سره کلکي مقابلې وکړې، مگر وروسته چي د اسلام په پاك دين سو، نو بيا يې دې دين ته ښې فداکارۍ وکړې، هغه وخت چي د سند اسلامي فاتح محمد بن قاسم د 90 هجري کال په حدودو کي ملتان او سند فتح کول، د دې اسلامي بريالي سره پښتانه هم وه او پر هغه خوا يې اسلام خپور کئ.

په (375 هـ) کي د پښتنو لوديانو څخه يوه بريالي شېخ حميد په ملتان کي د سلطنت اساس کېښود، دې پښتون او د ده کورنۍ تر ډېره په پښتنواله خپله پاچهي وچلوله او د هندوستان د راجگانو څخه يې ځان وساتى.

وروسته چي امير ناصر سبکتگين په 367 هـ کي د غزني پاچا سو، پښتانه د دې پاچا ملگري سوه او دې پاچا هم د زابل(قندهار) له پښتنو سره خپلوي وکړه، ځيني مؤرخين وايي، چي د ده په لښکر کي چي د هندوستان د حملو دفاع يې کوله، دوه زره يا لس زره ، پښتانه وه د ملتان له لوديانو سره هم د سبکتگين د خپلوۍ له امله دوستانه روابط درلوده.

تر دې وروسته د سبکتگين زوى زابلي محمود چي مور يې د کندهار پښتنه وه، د غزني شاهنشاهي لوړه کړه، پښتنو د خپل خوريي سره ډېر کومکونه وکړه ، د هندوستان فتوحات او د بخارا، ايران برى ټوله د پښتنو په توريالیتوب وه، يميني د غزنوي عصر مؤرخ وايي: چي پښتانه د اجل په څېر يا د وږي زمري په ډول پر غليم ورتله، پر کوتلو خاته، لکه برېښنا پر زنگلو ننواته، لکه هوسۍ پر غرو لوړېده، لکه سېل په غرو کي شېوه کېده "

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو پښتون د هندوستان په فتوحاتو کي د پښتنو مېړانه په دې بيتو کي په فخر او حماست بيانوي:

تـــر کـــو نامردو داسي ودنګل له نام و ننګه

زه يو پښتون وم چي ولاړ وم د سلطان تر څنګه

توره په لاس په ســــــره اور د عرصات وختم

له بت شکن ســره بـــه دژ د سومنات وختم

پښتانه مؤرخين د پښتنو جنګي مشرانو او ملکانو نومونه، چي د سلطان محمود په لښکر کي وه، بيانوي، يو جنرال يې خالو خان و، په دې لنډۍ کي هم له ګومله د دې جنرال د لښکرو راتګ ښوول سوی دی:

چي د خالو لښکري راســــــي!

زه به ګومل ته د خپل يار ديدن له ځمه

دغه د پښتنو کومك و، چي د محمود زوی مسعود د ايران په فتوحاتو کي مؤفق او وروسته يې وغوښته چي ولاړ سي، بغداد هم فتح کي او د اسلامي خلافت مرکز غزني ته رانقل کي او غزنوي شاهان د ايشيا او اسلام په پاچهۍ ومنل سي

تر غزنوي پاچهانو وروسته د غور پښتانه بريالي سوه، دوی هم د پښتنوالي د روح په برکت ټوله هند فتح کړ، د غوري سلطان شهاب الدين مېړاني د قطب الدين ايبك بريالیتوب او بيا په هند کي د پښتنو پاچهانو کارنامې تاريخ نسي هېرولای، د سوريانو پښتنو شاهي، خو په هند کي د عدالت او عظمت او مدنيت دوره وه، د شېرشاه سوري عمرانات او د ثقافت او تمدن خدمتونه د تاريخ په زرو ليکي تر اوسه هم د هند په مختلفو رياستونو کي د دغو پښتنو کورنۍ حکمراني لري.

د کورګانيانو په پاچهۍ کي چي لومړی پښتانه د بابر په ملاتړ ودرېدل او هند يې ورسره فتح کړ، وروسته د ډهلي ګورګانيانو وغوښته چي د دوی خپل فطري حق يعني آزادي ځني سلب کړ، مګر پښتنو خو مريي توب نه مانه، نو په دې دوره کي پښتانه ټوله پر خپله ننګه ولاړ وه، چي تر پايه يې خپله آزادي له لاسه ورنه کړه.

د پښتنو ملي پهلوان او نامتو سردار او اديب خوشحال خان خټك د دې ملي جنګو سردار و او د پښتنو ملي اديبانو د خټکو کورنۍ او د مومندو توريالیو د پښتنوالي د استقلال غوښتنو روح ښه ښکاره کړ او د ګورګانيانو پر خلاف يې په خپل ملت کي داسي تبليغات وکړه، چي په پای کي د پښتنو له مريي توبه ناکامه سوه.

پخپله په افغانستان کي هم پښتانه د برم او جلال خاندان وه، د هوتکو او مرحوم حاجي ميرويس خان مېړانه او د ده د کورنۍ محمود او اشرف فتوحات خو ښکاره دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا د نادر افشار په مقابل کي د پښتنو ټينګار د پښتنوالي يوه نندراه وه، د هرات د ابداليانو جنګونه د دې فاتح سره مشهور دي، يو کال د قندهار ښار محاصره وه، په دې په پافشاري کي د پښتون شاه حسين او سيدال خان ناصر سپه سالار مېړانه زموږ نه هيريږي .

د هند له خوا چي نادر افشار بېرته راځي، دې فاتح د خپلو غنايمو د ساتني لپاره د خيبر پښتنو ته د لاري ججه ورکړه، نو ځني راتېر سو ، ځکه چي ده ته د پښتنو د توري بريښ ښه ښکاره و.

تر نادر افشار وروسته چي اعليحضرت لوی احمدشاه بابا د پښتنو باچا سو، نو دې ښاغلي پښتون د پښتنو د پښتنوالي لياقت او کشورکشايي ښه وچلوله، احمدشاه بابا د خپل ښاغلي پښتون ملت په ملګرۍ او توره اووه اته واره پر هند يرغلونه وکړه، د هند مسلمانان يې د کفارو له تسلطه وژغورل د مرهټو جنګ د هندوستان له لويو جنګو څخه دی، چي پنځوس شپېته زره پښتانه تقريباً لسو لکو تنو سره وجنګېدل، ټوله يې مات کړه، تر دوو لکو تنو پوري يې مړه کړه او مرهټيانو ملا يې ور ماته کړه اې مارسډن انګليسی موْرخ وايي:

"احمدشاه په آسانۍ سره د ډهلي پاچا سو او لکه محمود غزنوي او محمد غوري څو واره يې پښتانه په هندوستان راوبهول" . . .

کرانټ ډفه انګليسی موْرخ ليکي:

"د پاني پت جګړه د هندوستان د مهابهارت تر جګړې وروسته لو جګړه ده، په درو ورځو کي پښتنو لويه فتحه وګټله "

يو پښتون شاعر برهان خان چي په دې فتوحاتو کي د احمدشاه بابا سره و، د دې جنګ سببونه د پښتانه شهنشاه له خولې داسي بيانوي:

احـــمدشاه بادشـــاه په جارو وويله

د غــــزا په نيــــت ووزمه له کابله

يا به قتل کړم کفار په هندوستان کي

يا به پرې کړمـه کله پرې باندې خپله

په دې ډول احمدشاه بابا د پښتنوالي په ننګه هندوستان ته څو واري ولاړ، او د خپلو اسلافو محمد او محمود ياد يې تازه کړ، د پښتنو لويه لمن له دې ښه ښکاريږي، چي احمدشاه بابا که څه هم هند فتح کړ، بخارا يې ونيوله، پر خراسان يې تسلط وموند، مګګر په دغو سرو هيوادو کي يې د هغه ځای بادشاهان بېرته په شاهۍ کښېنوله او د پښتنوالي لوړ همت او عاليجنابي يې ثابته کړه، تر احمدشاهي دورې وروسته هم د پښتنوالي روح مړ نه و، ډېر ځله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې شاوخوا بريښ کاوه، وزير اکبرخان غازي د کابل او جلال آباد جهادونه او د سردار محمدايوب خان غازي د ميوند غزا او بيا د غازي محمدنادر شاه شهيد د ټل او جنوبي خوا جهادونه نه هيروي.

تر دې ځايه مو د پښتنوالي د ورځ ځيني رڼاوي او برېښناوي په تاريخي ادارو کي ښکاري کړې، دا خو يوه لنډه تاريخي کتنه وه، که مو مفصل ليکلای، نو د پښتنو د توري او اخلاقي اقتدار پرته، د دوی مدني او عمراني او ادري خدمتونه هم ډېر دي، چي ليکل يې ښېل ـ ښېل کتابونه غواړي، په پښتنو کي علما او د فن او پوهي خاوندان او بريالي شهنشاهان او نامتو دلاوران او پهلوانان تېر سوي دي، لنډه خو يې دا چي د پښتنوالي روح يو ژوندی او نه مړ کېدونکی روح دی، چي نن ورځ پر پښتنو او د دې زمانې پر ځلمو لازمه ده، چي خپل مفاخر او د پلرو او نيکو د پښتنوالي ښېګړي را ژوندۍ کي او د خپل مليت په روڼ تاريخ وویاړي، ما دا څو کرښي د پښتنوالي په علمي پلټنه او سپړنه کي اوس وکښلای سوې او خپلو پښتنو ته مي وړاندي کړې، ګوندي د تېرو پښتنو اروا خوښ او د اوسنيو ځلمو لپاره د پښتنوالي درس وګرځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجه

تر دې ځایه مو د پښتنوالي د ورځ ځیني رڼاوي او برېښناوي په تاریخي ادارو کي ښکاري کړې، دا خو یوه لنډه تاریخي کتنه وه، که مو مفصل لیکلای، نو د پښتنو د توري او اخلاقي اقتدار پرته، د دوی مدني او عمراني او ادري خدمتونه هم ډېر دي، چي لیکل يې بېل_بېل کتابونه غواړي، په پښتنو کي علما او د فن او پوهي خاوندان او بریالي شهنشاهان او نامتو دلاوران او پهلوانان تېر سوي دي، لنډه خو يې دا چي د پښتنوالي روح يو ژوندی او نه مړ کېدونکی روح دی، چي نن ورځ پر پښتنو او د دې زمانې پر ځلمو لازمه ده، چي خپل مفاخر او د پلرو او نیکو د پښتنوالي ښېګړي را ژوندۍ کي او د خپل ملیت په روڼ تاریخ وویاړي، ما دا څو کرښي د پښتنوالي په علمي پلټنه او سپړنه کي اوس وکښلای سوې او خپلو پښتنو ته مي وړاندي کړې، ګوندي د تېرو پښتنو اروا خوښ او د اوسنیو ځلمو لپاره د پښتنوالي درس وګرځي.

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library